

РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ИЗВЕДЕНИХ У ПОРТИ БЕОГРАДСКЕ САБОРНЕ ЦРКВЕ

Археолошка истраживања у порти Саборне цркве у Београду, предузета су ради добијања података за израду санационог програма објекта — Саборне цркве. Истраживања су обављена у времену од 23. маја до 11. јуна 1979. године.

Циљ ових истраживања био је, да се добију подаци о дубини темеља данас постојеће Саборне цркве, подигнуте 1837. године, да се утврди стратиграфија културних слојева на овом простору и, евентуално, постојање остатака старијих објеката.

Према предвиђеном програму отворено је седам сонди, различитих димензија, од којих се пет налазило са источне, јужне и северне стране уз спољне зидове објекта, једна у северозападном делу црквене порте и једна на простору између оградног зида порте и зида дворишта француске амбасаде (сл. 1).

Сонда 1/79, отворена је са источне стране цркве, померена за своју дужину од осе повучене кроз апсидални простор. Димензије сонде биле су 3×3 м. Кота садашњег каменог плочника који се налази око цркве, на месту отворене сонде износи 105.75. Крај темељне зоне цркве, појавио се на коти 102.27. Темељна стопа грађена је од опеке утапане у кречни малтер који је пробио на спољну површину и обликовао се према темељном ископу у здравици. Сокл темељне зоне изведен је степенасто са два испуста на котама 105.46 и 105.20. Може се

претпоставити да је ово двоструко проширење вероватно настало због измењеног пречника апсиде у току градње. Здравлица, светложута, песковита, појавила се у овој сонди веома плитко, већ на коти 104.69.

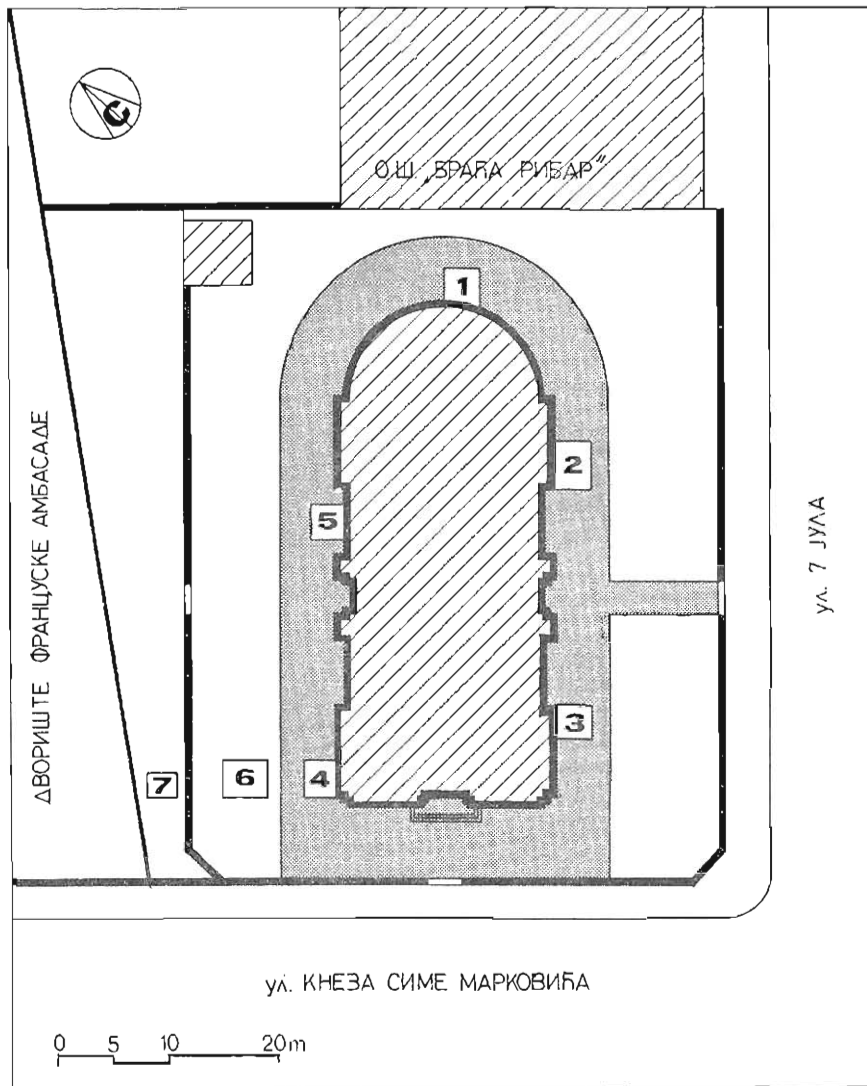
Археолошки материјал био је заступљен у веома малим количинама, углавном неколико фрагмената керамике, који би се могли датовати у XVIII век, и неколико фрагмената античке керамике. У овој сонди откривен је један скелетни гроб, укопан у здравицу на коти 103.67, оријентације запад—исток. Лобања скелета била је пресечена темељним ископом. Скелет је био положен на леђима са рукама прекрштеним на карлицу. Гроб је био без прилога.

Са јужне стране цркве, биле су отворене сонде 2/79 и 3/79. Сонда 2/79, постављена је на југоисточном делу цркве, према апсиди. Димензије сонде биле су 4×3 м. Кота површине 105.48. Крај темељне зоне налази се на коти 101.14. Темељна стопа грађена је у алтернацији притесаног камена и опеке. Изравнања у редовима камена рађена су од уломака опеке како би се добили водоравни редови. Квалитетно је рађена у кречном малтеру с уским спојницама, док је део од коте 102.60 до краја темељне зоне (кота 101.14) утапан у малтер као у сонди 1/79. Сокл темељне зоне налази се на коти 105.16. Здравлица се у овој сонди појавила на коти 103.76 уз јужни

профил, док је у северној половини сонде у паду до коте 102.92.

Одмах после подизања каменог плочника, на дубини од око 0.40 м од површине, појавио се обрушени свод једне зидане

вена укупна дужина. Ширина гробне конструкције износи 1.50 м. Очуване висине бочних зидова од 0.90—0.95 м. Засвођена је била полуобличастим сводом, који је оштећен, тако да су се сачували његови

Слика 1. Саборна Црква, ситуациони план са отвореним сондама (цртеж Г. Јанковић).

Fig. 1. Cathedral Church, plan and soundings opened up (drawing — G. Janković).

гробнице. Ова гробница била је зидана од опеке, везане кречним малтером, оријентације исток—запад. Њен западни део залазио је у профил сонде, тако да није откри-

почеци са северне и јужне стране. Оштећење свода ове гробнице настало је приликом постављања каменог плочника око цркве 1903. године. У гробници се налазио

већи број костију дислоцираних скелета, вероватно поваћених и смештених овде приликом ископа темеља у време подизања цркве.

Уз јужни профил сонде откривена је, такође, једна гробна конструкција, зидана усудо од опека. Овде је на коти 104.15 нађен један скелет оријентације запад—исток. Скелет је био положен на леђима са рукама прекрштеним на грудима. Гроб је био без прилога. Уз кости доњих екстремитета, нађени су трагови дрвених иструлелих дасака од сандука.

Археолошки материјал у овој сонди чине углавном фрагменти керамике који се оквирно могу датовати у XVIII век. Измешани са овим фрагментима, јављају се и фрагменти античке и средњовековне керамике у веома малом броју.

На удаљености 5.45 м од југозападног угла цркве, била је постављена сонда 3/79, димензија 3×3 м. Кота површине каменог плочника на месту отворене сонде је 105.20. Темелјна зона на овом делу досеже у дубину до коте 101.29. Темелј је овде дубљи због тога, што се над припратом налази звоник цркве. Темелјна стопа рађена је од опеке везане кречним малтером. Од коте 104.14 па до краја темелјне зоне примењена је иста техника зидања као и у претходне две сонде. Сокл темелјне зоне изведен је од опеке на коти 104.95. Здравница се у овој сонди, у њеном западном делу, појавила на коти 103.36 и у благом је паду према истоку до коте 103.25. На дубини од око 1.60 м од површине (кота 103.69) откривен је један зид, рађен од ломљеног камена везаног блатом, очуван у висини само једног реда камена. Зид се пружа правцем југозапад—североисток, по дијагонали сонде и залази у источни профил. Приликом копања темелјног рова за цркву, био је пресечен, а такође је оштећен и у североисточном делу каснијим укопавањем једног млађег гроба. На целој површини сонде, између овог зида и јужног профила, откривен је под од црвено запеченог лепа (кота 103.48). Изнад њега, налазио се слој мрке земље измешане са гари, обрушеним каменом, комадима римске опеке и обиљем фрагмената античке керамике, до висине очуваног зида овог објекта (кота 103.69). Објекат се није могао у целини истражи-

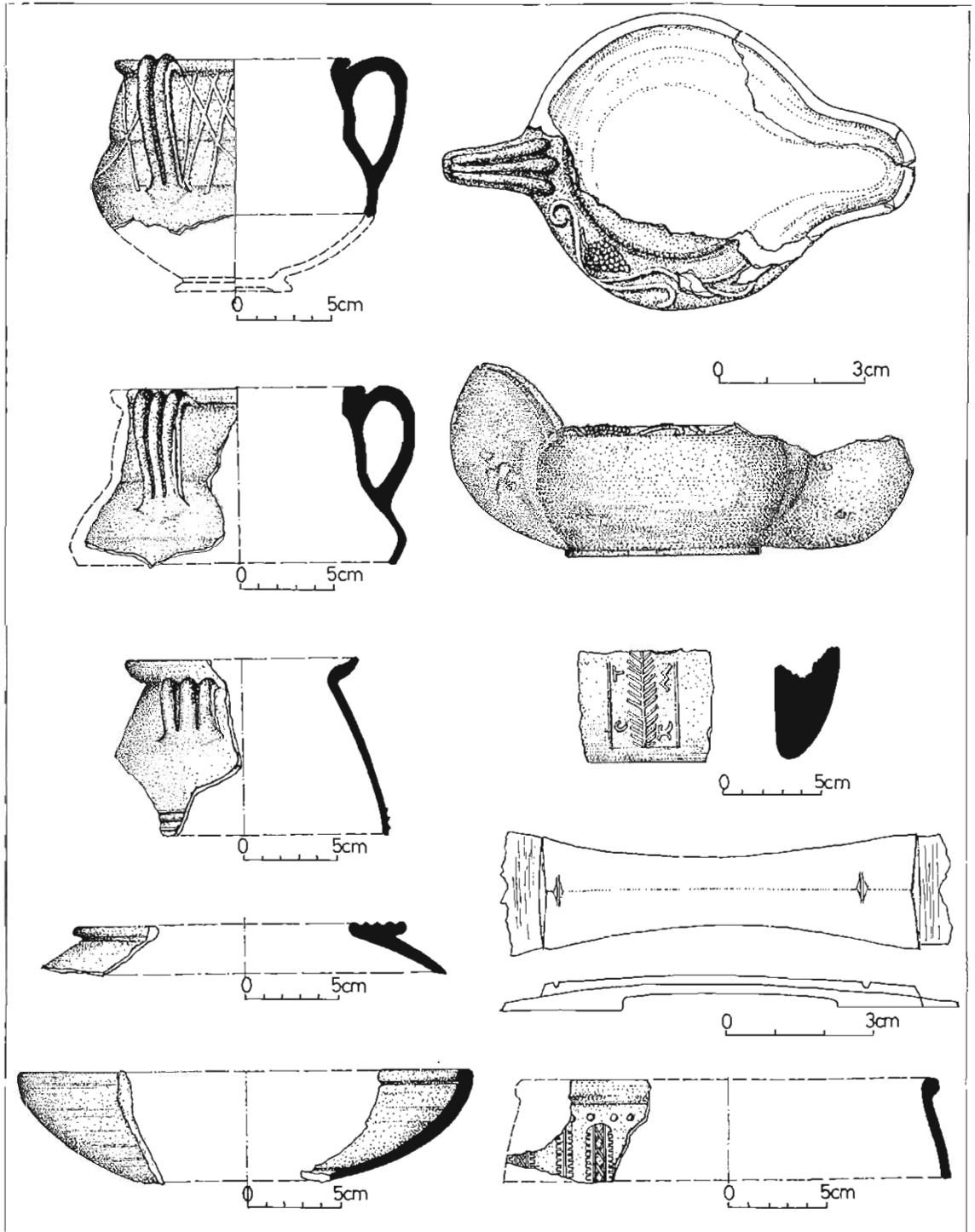
ти, а на основу података с којима располажемо, тешко је одредити његову намену. Може се претпоставити да је у питању део (једна од просторија) неког већег стамбеног објекта. У горњим слојевима, углавном је био заступљен материјал XVII века. У овим слојевима откривено је и осам скелетних, дислоцираних гробова, који су припадали некрополи око цркве.

На северној страни цркве отворене су сонде 4/79 и 5/79. Сонда 4/79, димензија 3.50×2.50, била је постављена на самом северозападном углу цркве. Површина је на коти 105.15. Темелјна зона иде у дубину до коте 101.19. Темелјна стопа рађена је већим делом од опеке, само што се у доњој зони, при дну темелја, јављају два реда притесаног камена. Техника зидања иста као и у претходним сондама. Сокл темелјне зоне изведен је од опеке на коти 104.89. Здравница се у сонди појавила на коти 102.30.

У сонди је откривена једна зидана темелјна стопа за дрвени стубац. Стопа је зидана од полуобрађеног камена и опеке у кречном малтеру. Приближно је кружне основе, пречника 1.70 м. У средини се налази квадратни отвор, димензија 0.50×0.50 м, за усађивање дрвеног стуба. У току чишћења овог отвора, у његовој унутрашњости, нађени су фрагменти једне стаклене боце са аплицираним грбом Кнежевине Србије и једне стаклене боце квадратног облика.

Очувана висина ове стопе је око 1.50 м. Приликом радова, са источне спољне стране, при дну зидане стопе, наишло се на уграђен део једног каменог надгробног споменика. Због претпоставке да се на њему налази сачуван натпис, део је извађен из зидне масе. Констатовано је да представља горњи део једног вертикалног надгробног споменика са полукружно обликованим завршетком. Са предње стране налазила се уклесана представа крста у скоро квадратном пољу. Између кракова крста, налази се урезан натпис који тече у шест редова:

---	1791
мрста	--- он
преста	виса ра
којиа	стани
на по	пади
-----	--- роже

Слика 2. Саборна Црква, керамика античког хоризонта.

Fig. 2. Cathedral Church, ceramic ware deriving from the horizon of the antique period.

На основу ових података може се претпоставити да је зидани стубац био у некој вези са старијом црквом која се овде налазила. На ово указује и податак у рукопису С. Марјановића објављеном у „Даници“ где се каже: „И стара је црква овде бивша имала свој торањ, но само на четири велика ступа, са свих страна даскама затворен кога су Срблји год. 1830. начинили, да полог фермана султанског звона у њега дигну“.¹

И у сонди 6/79 такође су откривени остаци још једне зидане базе за дрвени стубац, о чему ће бити речи нешто касније. Културни слојеви у овој сонди су измењани. Од материјала углавном се јављају фрагменти керамике XVII века и неколико фрагмената античке керамике. Слојеви су поремећени каснијим укопавањем зидане стопе и једном већом јамом с материјалом XVII века, која је праћена од коте 102.25 до коте 101.07.

Сонда 5/79 имала је димензије 3×3 м. Кота површине каменог плочника је 105.44. Темељна стопа рађена истом техником зидања као и у претходним сондама. Крај темељне зоне је на коти 102.37. Сокол је изведен од опеке, на коти 105.09. Здравница се у овој сонди појавила уз северни зид цркве на коти 104.03 и у јако стрмом паду је према северном делу сонде, до коте 103.12.

Од материјала налазили су се фрагменти керамике XVII века, међу којима је било фрагмената античке и средњовековне керамике.

У северозападном делу порте цркве, на линији сонде 4/79, а на удаљености 5 м од ње, отворена је сонда 6/79, димензија 4×3 м. После уклањања каменог плочника (кота површине 105.33), на дубини од око 0.60 м у североисточном углу сонде, појавио се зидани стубац правоугаоне основе. Димензија стуба је 1.03×1.10 м. У средини се налазио квадратни отвор за усађивање дрвеног стуба. Димензије овог отвора биле су 0.38×0.38 м. Стопа је зидана од камена и опеке у кречном малтеру, као и у сонди 4/79. Очувано је висине од око 1.20 м.

На целој дужини сонде уз источни профил, у ширини од 0.64 м а на удаљењу 0.90 м од ивице сонде, налазила се зидна маса, која је била у вези са овом зиданом

стопом. Овде су откривена лежишта за греде сантрач димензија 24/22 и 22/20, које се пружају целом дужином кроз зидну масу са њене спољне и унутрашње стране. Зидна маса залази у западни профил сонде тако да није испитана до краја.

У правцу сонде 4/79, од зидане стопе, такође се пружа један део исте конструкције као и претходни, очуван само у дужини од 0.36 м. Даље је ова конструкција оштећена, односно пресечена неким каснијим укопавањем, тако да се није могла пратити. У сваком случају може се довести у везу са остацима зидане стопе из сонде 4/79.

Здравница се у сонди појавила на коти 100.99.

На основу покретног археолошког материјала овде су откривени и јасно издвојени антички, средњовековни и слој XVI—XVIII века.

На простору између оградног зида порте и зида дворишта француске амбасаде, отворена је сонда 7/79, димензија 3×2 м у линији са сондама 4/79 и 6/79.

Кота површине терена на месту отворене сонде је 105.18. Здравница се у овој сонди појавила на коти 102.79. Констатован је само материјал XVIII века.

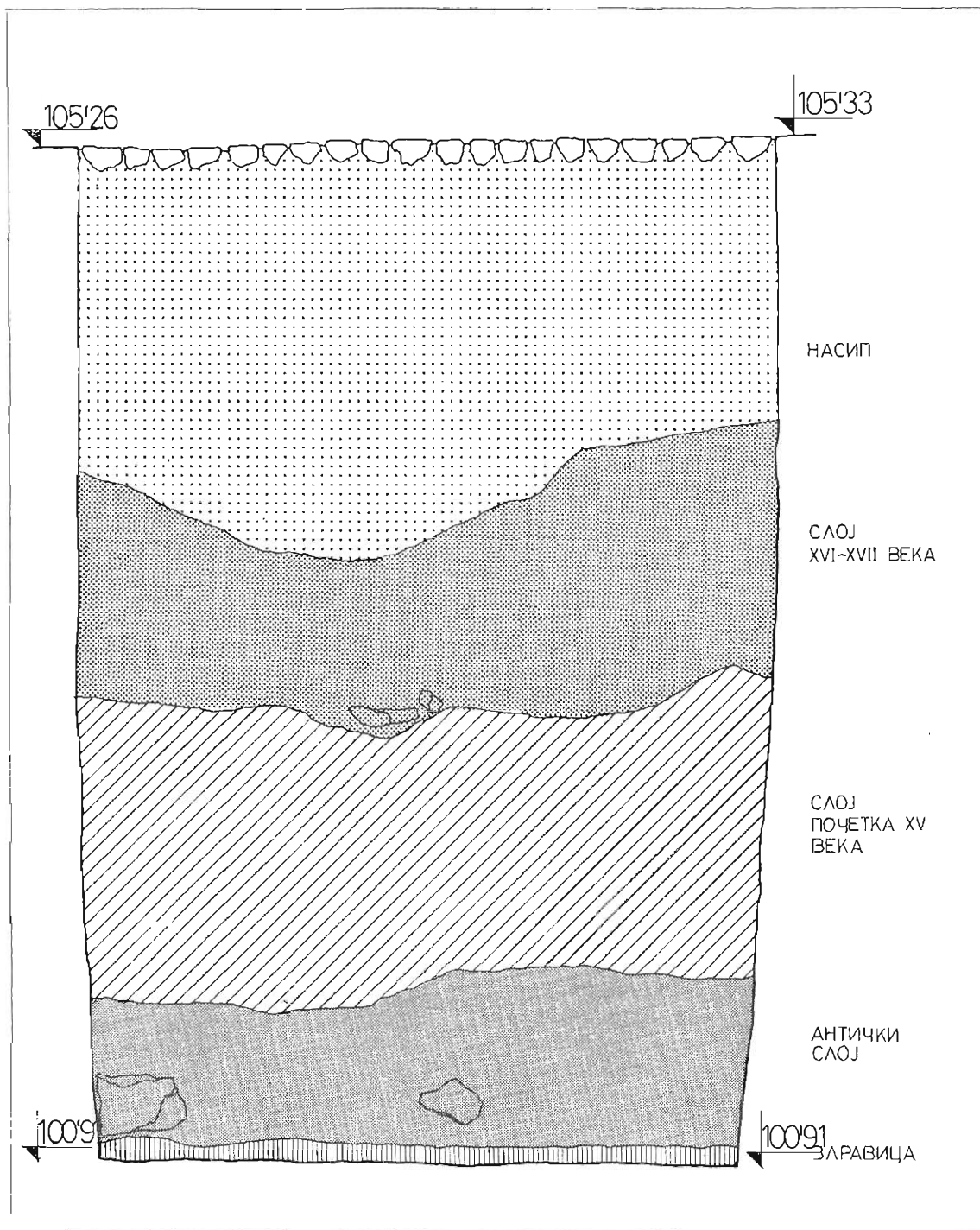
Посматрајући ситуацију на истраженим површинама, могу се констатовати три основна културна и стратиграфски издвојена хоризонта:

- А. Антички хоризонт
- Б. Средњовековни хоризонт XV-ог века
- В. Хоризонт XVI—XVIII-ог века.

А. АНТИЧКИ ХОРИЗОНТ лежи директно изнад здравнице и јасно се уочава у сондама 3/79 и 6/79. Дебљина слоја у овим сондама износи око 0.50 м. У обе сонде слој је представљен мрком земљом, а у сонди 3/79 и остацима зида напред описане грађевине. У овом слоју налазило се обиље покретног археолошког материјала.

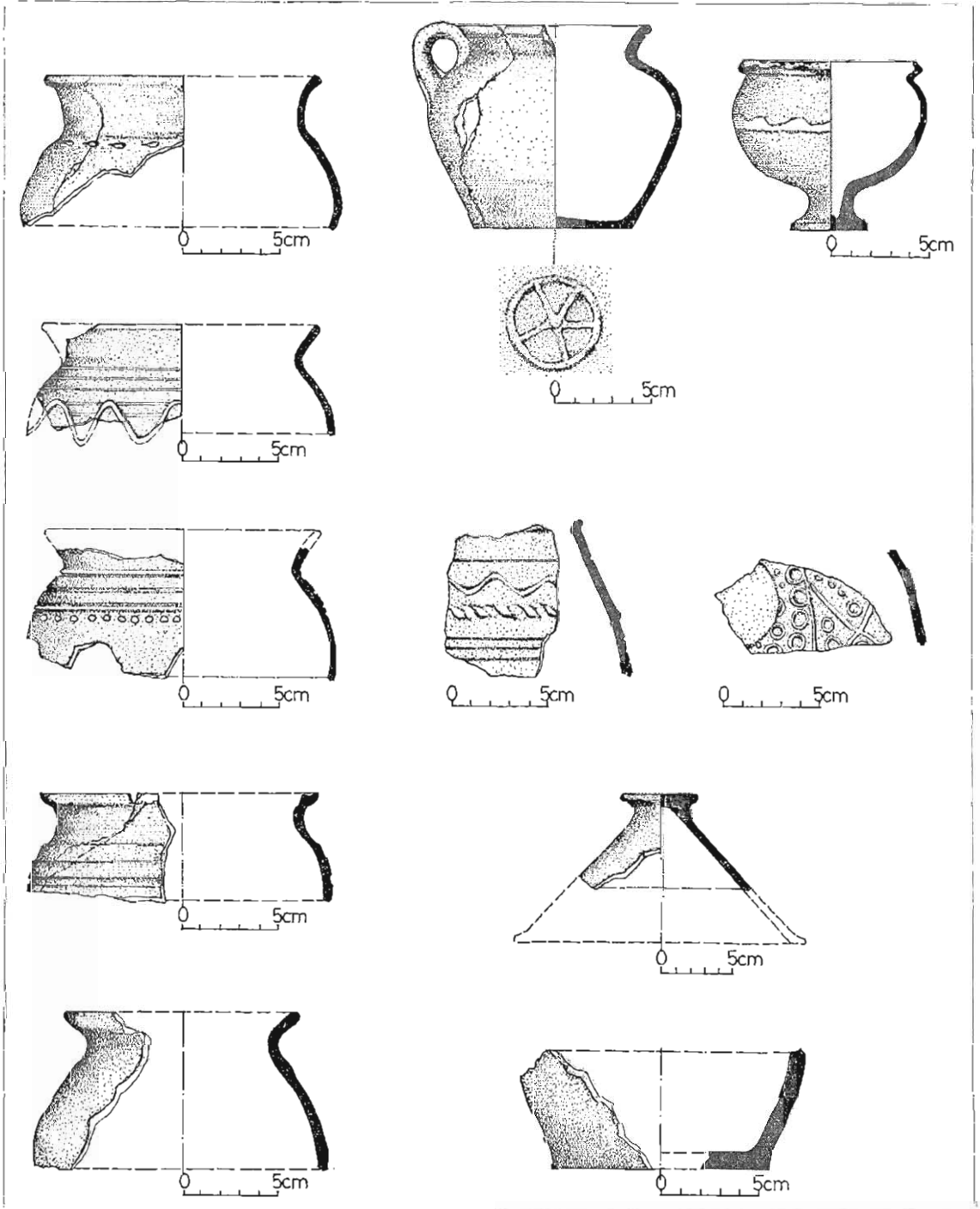
Овај слој се на основу керамичког материјала може одредити у прву половину III века.²

Доминира оранж-црвено и мрко бојена и фирнисована керамика. Заступљени су облици здела, посуда са три дршке и лонаца. Лонци и зделе израђени су од каолинске песковите земље. Углавном се јав-

Слика 3. Саборна Црква, профил у сонди 6/79 (цртеж Г. Јанковић).

Fig. 3. Cathedral Church, profile in the sounding 6/79 (drawing — G. Janković).

Слика 4. Саборна црква, керамика средњовековног хоризонта.

Fig. 4. Cathedral Church, ceramic ware from the medieval horizon.

љају два типа лонаца: лонац косо разгрнутог обода испод којег су две мале наспрамно постављене тракасте дршке и заобљеног ребрасто профилисаног трбуха.

Други тип чине лонци од песковите, сиво печене земље, тракасто или прстенасто профилисаног и са унутрашње стране ужлебљеног обода и широког лоптастог трбуха (сл. 2).

Керамички материјал из овог хоризонта припада римско-провинцијској керамици и својим облицима се не разликује од до сада нађених примерака из Сингидунума, а може се везати и за налазе у непосредној околини овог локалитета.

Од остатака архитектуре цивилног насеља римског Сингидунума, за сада су из непосредне околине Саборне цркве познати налази из Задарске улице 1а, где се приликом изградње савременог објекта наишло на остатке темељног зида од камена једне римске грађевне, као и остатке зидова од плетара неке скромније куће овог периода.³

Значајнији остаци архитектуре откривени су на простору поред остатака Народне библиотеке изгореле 1941. године на Косачићевом венцу.⁴

На основу досадашњих сазнања, овај део цивилног насеља налазио се ниже градског Форума, који је вероватно заузимао простор где се сада налази зграда Народне банке у улици 7. јула, са храмом посвећеним Јупитеру,⁵ о чему нам сведоче налази више камених жртвеника.⁶

Треба споменути и натпис нађен на месту старе Богословије, на основу кога се претпоставља да су се овде налазиле и градске терме.⁷

У току заштитних ископавања у подруму конака Кнегиње Љубице (Кнеза Симе Марковића 8), откривене су јаме с римским керамичким материјалом,⁸ који је аналоган материјалу откривеном у античком хоризонту код Саборне цркве.

Сем овога, других значајнијих налаза није било. Углавном је приликом изградње објеката савременог града наилажено на фрагменте римске керамике у слоју, што само даје потврду да је овај простор био обухваћен цивилним насељем. Нађена керамика припада типу римско-провинцијске керамике из времена II—III века. И

нађени епиграфски споменици могу се датовати у ово време, као и за сада скромни трагови архитектуре, а то је управо време највећег просперитета римског Сингидунума.

Б. СРЕДЊОВЕКОВНИ ХОРИЗОНТ лежи одмах изнад античког и најјасније је изражен у сонди 6/79. Дебљина слоја овог хоризонта износи око 1.20 м. У осталим сондама слој овог хоризонта није био јасно изражен и поред тога што се појављује средњовековна керамика, али у много мањим количинама него у овој сонди. То се може тумачити каснијим укопавањима у овај слој, која су довела до његовог оштећења, тако да су слојеви поремећени.

Слој је представљен тамномрком земљом, с једним прослојком гари који се јавља местимично у слоју, скоро на целој површини сонде (сл. 32). Нађена је већа количина фрагмената средњовековне керамике.

Међу налазима керамике заступљене су форме крчага, пехара и лонаца. У највећем броју фрагменти припадају лонцима, танких зидова, разгрнутог, оштро профилисаног или заобљеног обода с развијеним трбухом који се сужава ка равном дну. Од орнамената, изведених техником урезивања на горњем делу трбуха, јављају се вишеструке урезане хоризонталне линије или комбинација хоризонталних и таласастих линија (сл. 4).

Све су посуде израђене од песковите земље у црвеној, мркој или сивој боји печења.

У оквиру овог материјала треба споменути један цео лонац, од сивомрке песковите земље, танких зидова са разгрнутим ободом и једном мањом тракастом дршком. На дну лонца налази се утиснут печат радионице у облику петокраке звезде у кругу. Исто тако значајан је и један фрагментован пехар од црвено печене песковите земље, са зелено глеђосаним ободом. Овакви пехари честа су форма у хоризонтима XV века на Београдској тврђави.⁹

Сви лонци били су у функцији огњишних посуда, што се може видети по траговима гари на површини. Рађени су на витлу и дорађивани руком.

Материјал нађен у сонди 6/79 по садржају одговара истовременим хоризонтима

на Београдској тврђави и хоризонту почетака XV века са Дорћола.¹⁰

В. ХОРИЗОНТ XVI—XVIII ВЕКА, представља најмлађи слој на простору око Саборне цркве. У овај слој укључени су гробови који одговарају некрополи формираној око цркве. Дебљина слоја варира од 0.40—1.20 м, и може се запазити у свим сондама. Представљен је земљом боје мрке до тамномрке, измешане са ситним каменим и комадима опеке. Фрагменти керамике нађени у слоју овог хоризонта, припадају облицима крчага, здела и лонаца.

Резимирајући резултате истраживања на простору око Саборне цркве, добијени су и извесни елементи који допуњавају сазнања о топографији средњовековног Београда.

Проблем ширења средњовековног града и његових предграђа, налазио се у оквиру претпоставки без материјалних доказа, поготову што историјски извори, оскудни и фрагментарни, не дају описе града.

Нешто више опширнијих података, који се односе на предграђа Београда, имамо тек у изворима из XV века.

У „Биографији Деспота Стефана Лазаревића“, делу Константина Филозофа, деспотовог биографа, сазнајемо више о средњовековном Београду почетком XV века.¹¹

Један од првих сигурних података о предграђу Београдског града, налазимо у делу Бертрандона де ла Брокијера, који је описао Београд, пролазећи кроз њега 1433. године. Он каже да се на стреломет од града, од Саве до Дунава, налази једно село насељено Србима и у коме је он на Ускрс слушао службу на словенском језику.¹²

Ван простора Дунавског предграђа, за које постоје сигурни подаци после археолошких истраживања Дорћола,¹³ даље према Савској падини, приликом заштитних археолошких ископавања мањег обима, изведених на локацијама у Узун-Мирковој улици бр. 14,¹⁴ Кнез-Михаиловој улици бр. 50¹⁵ и у сондама око конака кнегиње Љубице,¹⁶ није констатовано постојање средњовековног културног слоја.

Анализирајући историјске изворе и податке с којима смо до сада располагали и резултате археолошких истраживања на

простору око Саборне цркве, можемо први пут констатовати постојање предграђа и на Савској падини, за коју до сада нису постојали материјални подаци.

Археолошка истраживања у порти Саборне цркве потврдила су постојање предграђа и на овом простору, хронолошки везаног за ширење Београда у време деспота Стефана, односно за прву половину XV века.

Следећи хоризонт становања везује се за XVI век, у време образовања Српских махала на овом простору.

Прве сигурне податке о насељавању Савског предграђа имамо из 1536. године, када се овде јављају три махале „џемата хришћана код Царског амбара у Вароши тврђаве Београда“.¹⁷ Пописом из 1560. године наведено је једанаест хришћанских махала, међу којима и Махала Црква, али се не помињу махале код Царских амбара.¹⁸

Помињање Махале Црква, дозволило би претпоставку, да назив потиче од српске цркве, коју нешто касније, 1578. године, први помиње Герлах.

Говорећи о савском делу вароши где станују Срби, Герлах каже: „И ови имају само једну цркву посвећену Св. Архангелу Михајлу...“¹⁹

Српска црква помиње се и касније, 1658. године, када француски путописац А. Пуле присуствује литургији у Православној цркви,²⁰ а исте године је помиње и Г. Кикле.²¹

У првој половини XVII века помиње се махала Средња Црква, чији назив упућује на закључак да у то време постоје три цркве, што потврђује и план Београда из 1683. године, као нешто каснији извор.²² Овде се Српска црква налази између Јерменске и Католичке цркве, што би се у словно могло повезати с називом махале Средња Црква.

Из напред наведеног може се закључити да је после стварања Српских махала, у савском делу вароши, већ негде половином XVI века, била изграђена Српска црква посвећена Св. Архангелу Михајлу, чију локацију треба тражити на месту садашње Саборне цркве. Око цркве формирала се некропола која се може пратити на плановима Београда са краја XVII века. На по-

стојање ове некрополе указују археолошки налази са ископавања на простору око данашње Саборне цркве. Сахрањивање на овој некрополи прекинуто је тек после 1830. године.

Приликом изградње ове цркве вероватно је дошло и до измене конфигурације терена у источном делу, тако да је природна падина, која се овде налазила, засечена да би се проширио затечени простор. Том приликом уништени су археолошки слојеви, па се овде здравица појављује веома плитко.

Градња данашње Саборне цркве започета је 1837. године а дефинитивно довршена 1845. Током градње измењена је не-

на основа, тако да су темељи старе цркве остали унутар нових.²³

Археолошка истраживања на простору око Саборне цркве, дала су податке на основу којих се са сигурношћу може тврдити да је и овај простор био обухваћен цивилним насељем античког Сингидунума.

Много значајније је, што се овде први пут појављује материјал прве половине XV века, који нам говори да се средњовековно предграђе Београдског града налазило и на овом делу Савске падине, о чему до сада нисмо имали материјалних података, док је хоризонт XVI—XVIII века већ у оквирима насеља из кога ће се временом развити савремени град.

НАПОМЕНЕ

¹ Рукопис С. Марјановића, Даница Илирска за 1842, VIII, 30—31.

² Методолошки поступак обраде керамичког материјала за сва три хоризонта, који се јављају на овом локалитету, преузет је из Пројекта Београдска тврђава. Типови античког материјала који су заступљени, преузети су из античке типологије керамичких посуда на Београдској тврђави, коју је обрадила Љ. Бјелајац, стручни сарадник Археолошког института. Исто се односи и на средњовековни материјал.

³ Д. Војовић, *Необјављени подаци за историју римског Сингидунума*, Годишњак Музеја града Београда XXIII, 1976, 13.

⁴ Г. Томашевић, *Археолошка сондирања на локалитету „Косанчићев венац 12—16“*, Косанчићев венац, Завод за заштиту споменика културе града Београда, 1979, 37—40.

⁵ Љ. Зотовић, *Религиозни споменици са територије Сингидунума*, Историја Београда I, 1974, 91.

⁶ Д. Гарашанин, *Археолошки споменици у Београду и околини*, Годишњак Музеја града Београда I, 1952, 82.

⁷ Д. Гарашанин, *op. cit.*, 83.; Д. Војовић, *op. cit.*, 13—14.

⁸ Заштитна ископавања извршена су 1972. године од стране Завода за заштиту споменика културе града Београда. Ископавањима је руководио мр М. Поповић. Резултати нису објављени.

⁹ Љ. Бјелајац, *Средњовековна керамика са Дорћола*, Годишњак Музеја града Београда XXV, 1978, 137.

¹⁰ Ж. Шкаламера—М. Поповић, *Урбани развој Дорћола*, Годишњак Музеја града Београда XXV, 1978, 217; Љ. Бјелајац, *op. cit.*, 136.

¹¹ *Живот Деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа*, *Старе српске биографије*, превод Л. Мирковића, Београд 1936, 83—86.

¹² Бертрандон де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд 1950, 130.

¹³ Ж. Шкаламера—М. Поповић, *Урбани развој...*, 217—218; М. Поповић, *Средњовековна предграђа Београдског града*, Годишњак Музеја града Београда XXV, 1978, 124.

¹⁴ М. Поповић, *Сингидунум — лок. Узун-Миркова улица 14*, Археолошки преглед 14, 1972, 64.

¹⁵ Заштитна ископавања Завода за заштиту споменика културе града Београда, руководиоца ископавања мр. М. Поповић, непубликовано.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Х. Шабановић, *Урбани развој Београда од 1521. до 1685. године*, Годишњак Музеја града Београда XVII, 1970, 11. Ж. Шкаламера—М. Поповић, *Нови подаци са плана Београда из 1683*, Годишњак Музеја града Београда XXIII, 1976, 46.

¹⁸ Х. Шабановић, *op. cit.*, 16.

¹⁹ Путпис Герлаха, према П. Матковићу, Рад ЈАЗУ 116, 55.

²⁰ Р. Самарџић, *Београд и Србија у делима француских савременика*, 1961, 204.

²¹ Р. Самарџић, *op. cit.*, 193.

²² Ж. Шкаламера—М. Поповић, *Нови подаци са плана Београда...*, 46.

²³ Д. Поповић, *Београд кроз векове*, 1961, 417. „Најпре је уговорено, да се темељ постави на старој цркви но, када је срушена ста-

ра до земље, зидине су тако убањосоване биле да се пре камење одбијало него свеза камена са малтером, те због тога се преиначи план ове цркве тако да се темељ копа поред старог темеља и тако темељ старе цркве остане у сада новој...“

THE RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE CHURCHYARD OF BELGRADE CATHEDRAL CHURCH

Zoran Simić

The archaeological excavations in the churchyard of Cathedral in Belgrade were carried out with the purpose of getting data needed for the program of preservation of the structure — Cathedral. The investigations took place in May and June 1979.

The objective of the investigations was gaining the data concerning the depth of the foundations of Cathedral raised in 1837, aside this the stratigraphy of cultural layers in this area had to be established, as well as possible existence of the remains of older structures.

In accordance with the program, seven soundings of different sizes were opened. Five of them were on the eastern, southern and northern side at the exterior walls of the structure, one was dug in the northwestern part of the churchyard and one between the walls of the churchyard and the courtyard of the French Embassy (fig. 1).

Bearing in mind the situation in the researched area, three basical cultural and stratigraphically separated horizons may be singled out:

A — The horizon from the antique period.

B — The medieval horizon of the 15th century.

C — The horizon of the 16th—18th century.

A — The horizon from the antique period lies immediately above the subsoil and it is clearly visible in the soundings 3/79 and 6/79. The thickness of the layer in these soundings is about 0.50 m. In both soundings the layer consists of brown earth and in the sounding 3/79 there were also the remains of the wall of a structure which could not have been researched completely. We may suspect that a part (one of the rooms) of a larger residential structure could be concerned.

On the basis of the ceramic material this layer may be dated to the first half of the 3rd century. The ceramic material from this horizon belongs to the Roman provincial pottery and as to the forms, it does not differ from the

specimens from Singidunum found so far, but it may also be linked to the finds deriving from the immediate vicinity of this site.

B — The medieval horizon lies above that one deriving from the antique period and it is best noticeable in the sounding 6/79. The thickness of this horizon measures about 1.20 m. In the other soundings the layer of this horizon was not clearly expressed in spite of the fact that medieval ceramic ware made its appearance there, although in considerably lesser quantities than in this sounding. This occurrence may be explained by later cuttings-in into this layer, which caused its destroying, so that the layers are disturbed.

The layer consists of dark brown earth with interlacing of soot, which appears here and there in the layer. A larger quantity of sherds of mediavel pottery was found on the site.

As to the forms, the ceramic ware included jugs, beakers and pots.

What concerns the contents, the material found in the sounding 6/79 corresponds to the horizons of the same period in the Belgrade fortress and to the horizon of the early 15th century unearthed at Dorćol.

C — The horizon of the 16th—18th century is the latest layer in the area around Cathedral. Into this layer were cut-in the graves which belong to the necropolis established around the church. The necropolis may be traced on the plans of Belgrade of the end of the 17th century. Burying the dead in this necropolis was discontinued not sooner than after 1830. This statement is supported by the archaeological finds deriving from the area around today's Cathedral.

The results of investigations yielded some elements which add to our knowledge of the topography of medieval Belgrade.

The problem linked with the spread of the medieval town and its suburbs was in the realm of assumptions, without material proofs and the historic sources, scarce and incomplete, do not supply us with the descriptions of the town.

Except the Danube suburb — for which there are reliable data resulted from the archeological researches at Dorćol — farther toward the Sava slope no medieval cultural layer was found when the rescue works of smaller extent were carried out in Uzun Mirkova and Knez Mihajlova streets and when the soundings were dug around the Konak of Princess Ljubica.

Analyzing the historical sources and the data available by now, as well as the results of the archaeological investigations around the Cathedral Church, we may, for the first time, maintain that there was also a suburb on the Sava slope, which assertion could not have been supported by material proofs so far.

The archaeological investigations in the churchyard of Cathedral confirmed the existence of the suburb in this area too which was chronologically linked with the spread of Belgrade at the time of the despot Stefan, i.e. with the first half of the 15th century.

Next dwelling horizon is to be linked with the 16th century to the time when Serbian »mahalles« (town districts) emerged in this area. On the basis of the historical sources, we may

infer that after the forming of these mahalles, in the Sava part of the town was built a Serbian church dedicated to St. Archangel Mihailo already about the mid-16th century, whose location should be sought on the place of the present Cathedral Church. Around this church a necropolis was established. The present Cathedral Church started to be built in 1837 and its completion took place in 1845. During the construction its base was altered so that the foundations of the old church remained within the new ones.

The archaeological investigations carried out around Cathedral yielded the data on the basis of which we may with certainty say that this space was incorporated in the civilian settlement of ancient Singidunum.

It is much more important that for the first time the material from the first half of the 15th century appears here, which reveals that the medieval suburb of the town of Belgrade took this part of the Sava slope as well, which thesis has not been backed by material proofs by now, while the horizon of the 16th—18th century already lies within the settlement from which a modern town will gradually develop.